

KELÂM III

Sistematik Kelâm / İman ve İlâhiyât

KELÂM III

Sistematik Kelâm

İman ve İlâhiyât

Editörler

Doç. Dr. İsmail ŞİK
Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ

Yazarlar

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT
Doç. Dr. İsmail ŞİK
Doç. Dr. İbrahim KAPLAN
Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Zübeyir BULUT
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖNAL
Yrd. Doç. Dr. Yusuf OKŞAR
Öğr. Gör. Tarık TANRIBİLİR
Arş Gör. Ömer SADIKER
Arş Gör. Hamdi AKBAŞ

Ankara 2017

gece
kitaplığı

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Doç. Dr. İsmail ŞIK / Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ
Kapak Tasarım • Cansın Selin TEMANA
İç Tasarım • Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ
Birinci Basım • © EKİM 2017 / ANKARA
ISBN • 978-605-288-023-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Adres : Korkut Reis Mh. Yeşilırmak Cd. 10 / B Demirtepe
Çankaya / ANKARA

Tel : 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Son Çağ

İstanbul Caddesi İstanbul Çarşısı 48/48

İskitler/Ankara

Sertifika No: 25931

Tel: 0312 341 36 67

İsteme Adresi

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sarıçam/ ADANA

ismail_kelam@hotmail.com

Tel: 0322 338 69 72 / 141, 196

7. Takdirin Belirlediği Alanlar ve İnsan İradesi.....	246
8. Kader ve Kazaya İmanın Fert ve Topluma Yansımaları.....	250

IX. BÖLÜM 257

TANRI İNSAN İLİŞKİSİ..... 257

1. Hüsün ve Kubuh.....	257
2. Hidayet-Dalâlet, İman-Küfür	272
3. Salah-Aslah.....	279
4. Adalet Ve Zulüm.....	282
5. Hikmet-İllet.....	286
6. Teklif-i Mâ-Lâ-Yutâk	288
7. Tevfik-Hızlan.....	292
8. Lütuf-İhsan.....	295
9. Tevekkül.....	297
10. Hayır ve Şer.....	303
11. Rızık.....	308
12. Ecel	313

EK:..... 319

ESMÂ-İ HÜSNA TABLOSU 319

KAYNAKLAR..... 325

vacip olmayacağı görüşündedir.¹⁴⁷ Ehl-i Sünnet'e göre Allah dilediğini yapar ve istediğine hükmeder. O'nun üzerinde hiç kimsenin hücceti, velayeti ve yasaklaması yoktur. O hakîmdir; kendisi ve başkasının yararı için fiil yaratan değil, yaptığında hikmet olandır. Ayrıca onlar, Allah'ın va'dinde dururken va'dinden dönmesini de O'nun lütuf, kerem ve fazilet sahibi olmasıyla açıklamaktadır.¹⁴⁸

9. Tevekkül

Recep ÖNAL*

Tevekkül kelimesi “işini başkasına havale etmek, ona güvenmek ve dayanmak anlamına” gelen “v-k-l/وكل” kökünden türetilmiştir. “وكل امره الى فلان” demek, işini başkasına havale etmek, terk etmek ve bu hususta ona güvenmek demektir. Kendisine durum havale edilen ve yetki verilen kişiye “vekil”; vekâlet veren ve vekil tayin eden kişiye de “müvekkil” denir. Vekil kelimesinin kendinden türediği “tevkil” ise vekil kılma işidir ki, tasarrufa malik olan kimsenin, tasarrufta kendi yerine başkasını vekil tayin etmesi, ona güvenmesi ve yetki vermesi anlamına gelir. “Tevekkül” ise “birine güvenip onu kendi işini sürdürmek üzere yerine vekil tayin etme, bir işte aciz olduğunu kabul edip o işi başkasına havale etme” manasına gelir.

Tevekkül eden kişiye “mütevekkil” denir.¹⁴⁹ Tevekkülün bu tanımında öne çıkan temel husus kişinin içinde

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

“وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًىهَا...”

¹⁴⁷ Pezdevî, Ebu'l-Yüsr, *Usulü'd-Din*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yay., İstanbul 2013, 185.

¹⁴⁸ Pezdevî, Ebu'l-Yüsr, *Usulü'd-Din*, 192.

¹⁴⁹ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-dîn*, trc. Mehmet Müftüoğlu- A. Fikri Yavuz, Tuğra Yay, İstanbul trs., IV, 446; Cevherî,

bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."¹⁶⁶ buyrulurak bu hususa dikkat çekilmiştir.

Netice olarak maddî ve manevî sebepleri yerine getirmeden tevekkül etmek İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaşmaz. Kişinin, bir işin üstesinden gelmesi veya hedefe ulaşabilmesi için üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeden, bu konuda hiçbir gayret sarf etmeden "benim kaderim böyle yazılmış, kaderim ne ise o olur veya takdiri ilahî böyle imiş" diyerek, körü körüne bir teslimiyette bulunmasını kabul etmek mümkün değildir. Zira bu tür bir tevekkül anlayışı tutarlı bir davranış olmadığı gibi tembellikten başka bir şeyi de ifade etmez. Ayrıca İslam dininin sorumluluk ve tevekkül anlayışıyla da bağdaşmaz. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere görünür âlemde meydana gelen olaylar, bir takım sebeplere ve vasıtalarla bağlı olarak gerçekleşir. Bu nedenle dikkat edilmesi gereken şey bu sebepleri yerine getirmek, bunu yaparken dışarıdan gelebilecek engelleyici ve zorlayıcı unsurlara karşı direnmek, maddî ve manevî bütün tedbirlerin alınmasında her türlü imkânı kullanıp, elimizden gelen tüm gayreti sarf ettikten sonra işin sonucunu Allah'a havale etmek ve O'na güvenip dayanmaktır.

10. Hayır ve Şer

"Hayır" kelimesi sözlükte şerrin karşıtı olarak "iyilik etmek, üstün olmak"¹⁶⁷, herkes tarafından istenilen ve arzu edilen adalet, ilim, şeref, fazilet, ihsan, iyi ve faydalı şeyler"¹⁶⁸; "şer" ise "kötülük yapmak, kötülüğe yönelmek,

¹⁶⁶ Âl-i İmrân 3/159:

"فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ"

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1298.

¹⁶⁸ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 166; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 406.

zulmetmek; yaratılışa ve mizaca uygun olmayan, kimse-
nin istemediği, kendisinden kaçınılan, zararlı, çirkin, kötü
ve fena şeyler” anlamına gelmektedir.¹⁶⁹ Buna göre hay-
rın, istenilen ve arzu edilen iyi ve güzel olan; şerrin ise
istenmeyen ve sevilmeyen kötü ve çirkin olan şeyler için
kullanıldığı söylenebilir.

Dinî literatürde hayır, Allah’ın emrettiği, razı olduğu,
sevdiği ve hoşnut olduğu fiil ve davranışları; şer ise Al-
lah’ın razı ve hoşnut olmadığı, sevmediği, yasakladığı,
işlenmesi durumunda cezayı ve kınamayı gerektiren,
meşru olmayan davranışları ifade eder.¹⁷⁰ Kısaca dinî ve
dünyevî konularda Allah için yapılan ve O’nun rızasına
uygun olan her iş ve eylemi ifade etmek üzere hayır; bu-
nun dışında kalan ve Allah’ın rızasına uymayan bütün iş
ve eylemler için de şer kavramını kullanırız.¹⁷¹

Müslüman âlimler İslâm düşüncesinin en temel me-
selelerinden birini oluşturan hayır ve şer konusunu hem
ontolojik planda hem de ahlâkî anlamda geniş ve sistemli
bir şekilde ele almışlardır. Kelâm âlimleri ise bu meseleyi
genellikle kader ve insan fiilleri bağlamında hüsün-kubuh
terimleriyle ve ahlâkî boyutuna ağırlık vererek incelemiş-
lerdir.¹⁷²

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2231-2232; İsfahânî, *el-Müfredât*, 266;
Cürcânî, *Kitâbü’l-Ta’rîfât*, 202.

¹⁷⁰ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, 182; Topaloğlu-
Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 124, 288.

¹⁷¹ Âlimlerin çoğunluğuna göre hayır ve şer, mutlak (kesin) ve mukay-
yet (izafe) olmak üzere iki kısma ayrılır. Mutlak hayır kişiden kişiye,
zamandan zaman değişmeyen, herkes tarafından her zaman arzu
edilen adalet, fazilet, iyilik ve güzellik gibi şeylerdir. Mukayyet hayır
da kişilere ve zamana göre değişebilen şeylerdir. Bir kimse için hay-
ır olan bir şey başka biri için şer olabilir. Örneğin servet sahibi ol-
mak şer olmadığı halde bazıları için şer olabilir. Bakara 2/180 ve
Müminûn 23/55-56. âyetleri bu duruma işaret etmektedir. Aynı du-
rum şer olanlar için de geçerlidir. Bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, 166-
167, 266.

¹⁷² Çağrıçı, Mustafa, “Hayır”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 44.

Bütün itikadî mezhepler Allah'ın hayrı irade edip, yarattığı, hayrın Allah'tan olduğu hususunda ittifak ederken Allah'ın şerri irade edip etmediği veya şerrin Allah'a nisbet edilmesinin uygun olup olmadığı konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir.¹⁷³ Bununla birlikte dünyadaki şerhlerin Allah açısından kötü ve çirkin olmadığı noktasında birleşerek bu konuda iyimser bir tutum sergilemişlerdir.¹⁷⁴ Dolayısıyla hayır ve şer ile ilgili tartışmaların daha çok şerrin tanımı, mahiyeti ve yaratılışı üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Kelâmcıların konuyla ilgili hayır ve şer tanrısı şeklinde düalist tanrı tasavvurunu benimseyen Senevî gruplarla yaptıkları tartışmalar kelâm literatüründe şer veya kötülük problemi olarak ifade edilmiş ve şerrin varlığı, kısımları, kaynağı, Allah'a nisbet edilmesinin uygun olup olmadığı, aklen bilinip bilinemeyeceği bakımından ele alınıp tartışılmıştır.¹⁷⁵ Mezhepler bu konuda farklı görüşler benimsemişlerdir.

Ehl-i Sünnet'e göre bütün kâinatı yaratan ve irade eden Allah hayrı ve şerri hem irade eder hem de yaratır.¹⁷⁶ Çünkü bütün kâinat O'nun kudreti, iradesi ve takdiri altındadır. Kâinatta O'ndan başka mutlak mülk, kudret ve tasarruf sahibi başka bir varlık yoktur. *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz"*¹⁷⁷ âyetinde ifade edildiği üzere Allah'ın irade etmediği bir şey meydana

¹⁷³ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam*, 448.

¹⁷⁴ Arslan, Hulusi –Bozkurt, Mustafa, *Sistematik Kelâm*, TDV Yay., Ankara 2015, 255.

¹⁷⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, "Şer", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 540.

¹⁷⁶ Pezdevî, Ebû'l-Yüsr, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yay., İstanbul 1994, 63, 66; Bağdâdî, *Usûlî'd-Dîn*, 102, 104, 145 vd.; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 144; Nesevî, Ebû'l-Berekât, *Şerhu'l-Umde*, nşr. Abdullah M. Abdullah İsmail, Dâru'l-Kütüp, Kahire 2012, 321.

¹⁷⁷ Tekvîr 81/29:

"وَمَا تَسْأَلُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ"

gelmez ve irade ettiği şey de yok olmaz.¹⁷⁸ Fakat hayır olanlar Allah'ın rızası, sevgisi, dilemesi ve iradesiyle; şer olanlar ise O'nun rıza ve sevgisi ile değil, kaza, kader ve iradesi ile meydana gelir.¹⁷⁹ Bu bakımdan kul hayrı ve şerri kendi özgür iradesi ile tercih edip kazanmakta, Allah da hayrı ve şerri kulun tercihinine göre yaratmaktadır. Buna göre kul kazanan (kâsib), Allah da yaratıcı (hâlık) olmaktadır. Bununla birlikte Allah'ın iyi (hayır) fiillerin işlenmesine rıza ve muhabbeti vardır, fakat kötü (şer) fiillerin işlenmesine rıza ve muhabbeti yoktur. Hayrı seçenler mükâfat, şerri seçenler ise ceza göreceklerdir.¹⁸⁰

Ehl-i Sünnet'in hayrı ve şerri Allah'a nisbet etmeleri ve bu konuda özenle durmalarının temel sebebi biri hayır diğeri şer olmak üzere iki tanrıya inanan düalist (senevî) akımların yayılmasını engellemeye yöneliktir. Bu nedenle Sünnî âlimler konuya Allah'ın mutlak iradesi, kudreti ve otoritesini esas alarak yaklaşmışlar, kâinatta O'ndan başka irade eden ve yaratan başka hiçbir varlığın olamayacağını önemle vurgulamışlardır.

Mu'tezile ise konuyu Allah'ın adaleti ve hikmeti çerçevesinde ele almış, Allah'ın şerri yaratmasını ilâhî adalet ve hikmete aykırı düşeceği gerekçesiyle kabul etmemiştir. Onlara göre Allah hayrı irade eder ve yaratır, fakat şerri irade etmez. Çünkü Allah'ın iradesi emri, rızayı ve yapmayı gerektirir. Rızasına uygun olmayan şey ise iradesine dahil değildir. Bu sebeple Allah şerri irade etmez ve yaratmaz.¹⁸¹ Ayrıca Allah hayrı teşvik etmiş ve onu işleyenleri mükâfatlandıracağını vaat etmiş, şerri ise yasaklamış

¹⁷⁸ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 66; Bağdâdî, *Usûlî'd-Dîn*, 102; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 448.

¹⁷⁹ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 144; Nesevî, *Şerhu'l-Umde*, 321-322.

¹⁸⁰ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 63; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 448.

¹⁸¹ Bağdâdî, *Usûlî'd-Dîn*, 145; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 144; Nesevî, *Şerhu'l-Umde*, 322.

ve onu işleyenlere birtakım cezalar öngörmüştür. Bu durum göstermektedir ki Allah şer olanları irade etmez, sevmez ve istemez. Zira Allah'ın yasaklamasına rağmen şerri irade etmesi düşünülemez.¹⁸²

Diğer taraftan şerri (çirkin) yaratmak ve icad etmek çirkin olduğu gibi çirkin ve kötü olan şeyleri irade etmek de çirkin ve kötüdür. Allah ise böyle olmaktan münezzehtir, yücedir.¹⁸³

Mu'tezile'nin bu görüşü Ehl-i Sünnet tarafından kabul edilmemiş ve çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Sünnîlere göre kötülük işlemek ve kötü olarak vasıflanmak iyi değildir. Fakat kötülüğü yaratmak böyle değildir. Örneğin çirkin bir adamı çok uzman bir ressam, sanatının bütün inceliklerine riayet ederek tasvir ederse onu iyice belirleyip, güzelce ortaya koyduğu için "ne güzel tasvir etmiş" deriz. Bu durumda tasvir olunan şeyin çirkin olması, tasvirin de çirkin olmasını gerektirmez. Diğer taraftan Ehl-i Sünnet âlimleri Allah'ın hikmet sahibi olduğuna, bu nedenle kötülüğü yaratmasında birtakım gizli hikmetlerin ve faydaların bulunabileceğine, Bakara 2/216. âyette¹⁸⁴ işaret edildiği üzere bir şeyin şer olup olmamasının kişiye ve zamana göre değişebileceğine dikkat çekerek Mu'tezile'ye eleştiriler yöneltilmişlerdir.¹⁸⁵

¹⁸² Arslan, Hulusi, *Mu'tezile'ye Göre İyilik ve Kötülük Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, EÜSBE, Kayseri 2000, 85.

¹⁸³ Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, 183.

¹⁸⁴ Ayetin meali şöyledir: "Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü (şer) olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

¹⁸⁵ Bkz. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 64-77; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 448-457; Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, 183-185; Bkz. Özdemir, Metin, *İslam Düşüncesinde Kötülük problemi*, Furkan Yay., İstanbul 2001.